

Νίκος Ταμπάκης, *Ηράκλειτος και Σύγχρονος Κόσμος*, Γκοβότσης, 2006, σ. 211

Μετά το *Όνειρο του Σωκράτη* (Γκοβότσης 2003), ο Ν. Ταμπάκης μας προτείνει το *Ηράκλειτος και Σύγχρονος Κόσμος*, με έναν μικρό υπότιτλο: *Διαλόγου Συνέχεια*. Ποιου Διαλόγου; Στο *Όνειρο του Σωκράτη*, ο Ν. Ταμπάκης βάζει τον Σωκράτη, τον Θεόδωρο και τον Θεαίτητο να συζητούν τα μεγάλα γνωσιοθεωρητικά και οντολογικά ερωτήματα, με βάση τα δεδομένα της σημερινής φυσικής. Θα μου πείτε: και πώς ξέρουν οι τρεις πρόγονοι, δυο-μισή σχεδόν χιλιάδες χρόνια στο βασίλειο των σκιών, τι λέει η σημερινή φυσική; Ε, λοιπόν, ο Ν. Ταμπάκης τους «ανάστησε». Το εύρημα, θεμιτό κατ' αρχήν, ήταν και επιτυχημένο. Ο συγγραφέας το χρησιμοποίησε τώρα για δεύτερη φορά (εξ ου και το *Διαλόγου Συνέχεια*), νοιώθοντας όμως και κάποιες «ενοχές» και μάλιστα αφού κεντρικοί ήρωες –Σωκράτης, Θεόδωρος, Θεαίτητος– παραμένουν οι ίδιοι. Ας ξεχάσουμε τις «ενοχές» και ας δούμε τι πέτυχε το δεύτερο πόνημα.

Τι κάνει λοιπόν ο Ν. Ταμπάκης; Βάζει τους ήρωές του να συζητούν με βάση τη σύγχρονη φυσική και την κοσμολογία. (Ο συγγραφέας δεν μας λέει αν οι τρεις συζητούν στον ανήλιαγο Άδη ή στα φωτεινά Ηλύσια πεδία – αλλά αυτό είναι δευτερεύον). Τι κάνουν, λοιπόν, οι ήρωές μας; Με βάση τις σημερινές επιστημονικές γνώσεις κρίνουν τις φιλοσοφικές αντιλήψεις τους. Αντίστροφα: Με βάση τις φιλοσοφικές αντιλήψεις τους, επιχειρούν να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τις θεμελιακές παραδοχές της σημερινής φυσικής και της κοσμολογίας. Αποτέλεσμα: Κατά τη γνώμη μου

και η δεύτερη αξιοποίηση του ευρήματος, πέτυχε. (Δεν ξέρω αν πέτυχε ο δεύτερος Νονός του Κόπολα, αλλά αυτή η διπλή κίνηση από τη φυσική στη φιλοσοφία και αντίστροφα κράτησε αμείωτο το δικό μου ενδιαφέρον). Ως εδώ καλά! Αλλά ο Ν. Ταμπάκης, Μηχανικός (ΕΜΠ) και Δρ. Φιλοσοφίας, μπήκε για άλλη μια φορά στα ναρκοπέδια της σύγχρονης φυσικής. Ας παρακολουθήσουμε, λοιπόν, τη διαδρομή του.

Ο «υλιστικός» μονισμός του Ηράκλειτου μας είναι γνωστός: Αρχή της Οντολογίας του είναι το «αείζων πυρ». Η φύση, αντίστοιχα, είναι αυθύπαρκτη (κόσμον τόνδε τον αυτόν απάντων ουδέ τις θεών ουδ' ανθρώπων εποίησεν κ.λπ.). Επίσης, ο Ηράκλειτος επισημαίνει: Δεν ακούτε εμένα, αλλά τον Λόγο. Συνεπώς: Υλιστικός μονισμός και ορθολογισμός. Ενότητα οντολογίας και γνωσιοθεωρίας, όπως σημειώνει ο Ν. Ταμπάκης. Ακόμη: «Φιλοσοφία προπομπός της επιστήμης». Εγώ συμφωνώ και με τις δύο θέσεις του φίλου Ταμπάκη. Όμως με την πρώτη (οντολογία κ.λπ.) κινδυνεύει να χάσει τους φίλους του, κουνικούς, βιτγκενσταϊνικούς, ντεριντιανούς κ.λπ. και με τη δεύτερη (φιλοσοφία, προπομπός της επιστήμης) κινδυνεύει να χάσει τους άλλους: τους ανένδοτους επιγόνους του Αλτουσέρ.

Ως εδώ, για μένα καλά! Άλλωστε, όπως «εκδίδεται», εκτίθεται εις κριτικήν. Λοιπόν: «Πυρ αείζωτον, απτόμενον μέτρα και αποσβενύμενον μέτρα». Αλλά το «πυρ» δεν θυμίζει την ενέργεια της σημερινής φυσικής; Φυσιολογικά οι συζητητές μας, ενήμεροι των φυσικών θεωριών, πέφτουν πάνω στην περίφημη εξίσωση του Einstein ($E = mc^2$). Η

εξίσωση αυτή, ερμηνευόμενη στο τετραδιάστατο χωροχρονικό συνεχές της ειδικής θεωρίας της σχετικότητας, είναι μια σχέση αναλογίας ανάμεσα σε δυο αντίθετα και αλληλένδετα κατηγορήματα της ύλης: τη μάζα και την ενέργεια. Πώς την κατανοούν όμως οι εισηγητές μας; Ως «εξίσωση ισοδυναμίας της μάζας και της ενέργειας». Φαίνεται σαν να μην άκουσαν οι πρόγονοι για χώρο Μινκόφσκι. Ακολουθώντας την κυρίαρχη ερμηνεία αυτής της σχέσης, ο Ν. Ταμπάκης μιλάει στη συνέχεια για Ύλη και Ενέργεια, για κοσμοείδωλο ύλης και ενέργειας, για «μικροσωμάτια που αποβάλλουν την υλική τους μορφή για να μετατραπούν σε καθαρή ενέργεια». Αλλά ήδη, πριν από 120 χρόνια περίπου, ο Engels τόνιζε, αντίθετα με την κυρίαρχη αντίληψη της εποχής του (και της δικής μας), ότι η ενέργεια δεν είναι «ουσία», «άυλη» κ.λπ. Ποιο ήταν το λάθος των φυσικών (και των φιλοσόφων); Ότι αναπαρήγαγαν το λάθος του μεγάλου Νεύτωνα, ο οποίος είχε ταυτίσει τη μάζα (φυσική έννοια), με την ύλη (φιλοσοφική κατηγορία). Το σφάλμα αναπαράχθηκε και διαιωνίζεται. Όμως: Η ύλη δεν είναι επιστημονική έννοια! Δεν υπεισέρχεται στις εξισώσεις της φυσικής. Και οι ποσοτικές σχέσεις της μάζας και της ενέργειας ερμηνεύονται ορθά μόνο στο τετραδιάστατο σύμπαν του Μινσκόφσκι. Λάθος, λοιπόν, του Ταμπάκη; Λάθος της συντριπτικής πλειοψηφίας των φυσικών; Λάθος του Einstein, στο άρθρο για τη Γενική Σχετικότητα; Αλλά ο Einstein διόρθωσε λίγο πιο κάτω το λάθος του. Το ίδιο και ο Ταμπάκης: «Η μάζα», γράφει, «δεν συμπίπτει με την παραδοσιακή έννοια ποσόν της ύλης». Μισή επανόρθωση. Έστω! Πάμε, λοιπόν, παρακάτω.

Κατά τον Ηράκλειτο, «εν το παν». Με βάση τα δεδομένα των πεδιακών θεωριών, ο Ν. Ταμπάκης επιχειρεί να αναδείξει την ενότητα των μορφών της ύλης. Ενότητα

που συνυπάρχει με τη διαφορά και την αντίθεση, όπως θα έλεγε ο Χέγκελ (και ο Λένιν μετά τον Χέγκελ).

Το πεδίο, υποστηρίζει ο Ν. Ταμπάκης, «ενσωματώνει τις έννοιες πράγμα και διαδικασία». Σωστό, αλλά και αυτή η ρεαλιστική θέση θα εξόργιζε τους νέους α-υλιστές μας, οι οποίοι ταυτίζουν το πράγμα με το σύνολο των σχέσεών του. (Αυτό, όχι μόνο στη φυσική, αλλά και στην οικονομία, όπου, κατ' αυτούς, το κεφάλαιο είναι απλώς σχέση). Έτσι, κατά τον Ν. Ταμπάκη, στη θεωρία πεδίου έχουμε να κάνουμε με ένα «δίδυμο δίχτυ εννοιών και πραγμάτων». Το πεδίο, κατά τον Ν. Ταμπάκη, «προσεγγίζει το ηρακλείτειο πυρ». Πράγματι, ανάμεσα στα δυο μπορεί να διαβλέψει κανείς μια ομοιότητα. Όμως προσοχή: η φυσική έχει προ πολλού περάσει από το γενικό-αφηρημένο της φιλοσοφίας στο ειδικό και στο συγκεκριμένο (διαφοροποιημένη ολότητα, ενότητα και διαφορά, διαφορά και αλληλομετατροπή κ.λπ., κ.λπ., και συγκεκριμένη τοπική διαλεκτική που αναδύεται από το χώρο των μικροσωματίων). Ο Ν. Ταμπάκης αναφέρεται στην άποψη του Weinberg, κατά τον οποίο η ουσία της πραγματικότητας είναι ένα σύνολο πεδίων. Ωραία! Αλλά τι είναι το πεδίο; Κατά τη μηχανιστική και αείζωη σκέψη, το πεδίο δεν είναι υλικό! Είναι ενέργεια! Συνεπώς η φυσική οδεύει από τον Δημόκριτο στον Πλάτωνα. Ο Ν. Ταμπάκης δεν παρασύρεται από τον νεοπλατωνισμό του Heisenberg – και όχι μόνο του Heisenberg.

Κι έτσι περνάμε στον κόσμο των μικροσωματίων. Κατά την κλασική αιτιοκρατία, από μια αρχική κατάσταση παίρνουμε ένα και μοναδικό αποτέλεσμα (υπό ταυτόσημες συνθήκες). Αλλά τα μικροσωμάτια ενσωματώνουν, σημειώνει ο Ν. Ταμπάκης, ένα σύνολο δυνατοτήτων. «Είναι πολλά σε ένα» (Εγώ θα έλεγα: Δεν είναι πολλά σε ένα. Ένα στατιστικό σύνολο μικροσωματίων

πραγματώνει κατά τη μέτρηση ή αυθόρμητα στη φύση, ένα σύνολο δυνατοτήτων). Πρόκειται για την περίφημη επαλληλία (ο Ν. Ταμπάκης προτιμά το υπέρθεση). Κατά τη μέτρηση, το μικροσωμάτιο προβάλλει μία από τις δυνατότητές του. (Αυτό το προβάλλει είναι κληρονομιά της τυπικής ερμηνείας της Σχολής της Κοπεγχάγης). Κατά τη μέτρηση έχουμε μετατροπή του δυνάμει σε ενεργεία και όχι προβολή του καταστατικού διανύσματος. Πράγματι, τα μικροσωμάτια δεν είναι τα αναλλοίωτα άτομα του Δημόκριτου. Μετασχηματίζονται σύμφωνα με καθορισμένους νόμους διατήρησης. Ο Ν. Ταμπάκης τονίζει τη διαλεκτική (η λέξη διαλεκτική είναι δικιά μου) ανάμεσα στο μετασχηματισμό και στη διατήρηση: τη διατήρηση στοιχείων πραγματικότητας (Einstein) κατά το μετασχηματισμό. Προτείνει μάλιστα και ένα όρο: ΘΕΑ (θεωρία αναλλοίωτων), τον οποίο θεωρεί ως «τη σπουδαιότερη υπόθεσή» του. Αλλά ποιο είναι το κύριο, ο μετασχηματισμός (νέα στοιχεία πραγματικότητας κ.λπ.) ή το αναλλοίωτο (διατήρηση ενεργείας στοιχείων πραγματικότητας); Οι δύο όψεις του φαινομένου είναι ισοδύναμες. Στον κόσμο της Μηχανικής και της μηχανιστικής Φιλοσοφίας κυριαρχεί η ταυτότητα. Η έννοια της ροής (ταμπακική) εκφράζει μια σχέση σταθερότητας και μεταβολής. Όχι την αφηρημένη ροή που αγνοεί το συγκεκριμένο της διατήρησης. Αλλά το Ηρακλείτειο πυρ είναι κάποια τελική αναλλοίωτη ουσία; Κάποιο αείδιον, κατά την ελεατική οντολογία; Σήμερα ξέρουμε ότι η ύλη δεν υπήρχε πάντα με τις μορφές που γνωρίζουμε σήμερα. Αλλά μια όψη της διαλεκτικής θα άξιζε να επισημανθεί και να συνάδει με το ηρακλείτειο πυρ, το οποίο κατατρώγει και μετασχηματίζει τα πάντα.

Είναι γνωστή η τάση των μαθηματικών να ταυτίζουν τις μαθηματικές «οντότητες» ή τα μαθηματικά μοντέλα με την

πραγματικότητα. Τη συνήθεια την ειρωνεύτηκε ήδη ο Αριστοτέλης (σχετικά με τους Πυθαγόρειους, αλλά και με τον δάσκαλό του – τον Πλάτωνα). Η σημερινή, μαθηματικοποιημένη φυσική, ενισχύει αυτή την τάση. Σήμερα, μεταξύ των άλλων, είναι της μόδας και το πρότυπο των χορδών, υπερχορδών κ.λπ. Κατά τους βιαστικούς, εγκυκλοπαιδικούς και ημιμαθείς, η υπόθεση παρουσιάζεται ως η θεωρία του μικρόκοσμου. Λέγει, λοιπόν, ο Σωκράτης: «Αν τους ζητούσαμε από τι ύλη αποτελείται αυτή η ‘χορδή’ ή ο ‘βρόχος’, θα μας απαντούσαν ότι ύλη είναι η χορδή». Επίσης, πάλι ο Σωκράτης, υπενθυμίζει ότι «η θεωρία αυτή είναι δύσκολο να ελεγχθεί πειραματικά». Ακόμη χειρότερα: Η υπόθεση αυτή δημιούργησε περισσότερα προβλήματα απ’ όσα απάντησε και ο σχετικός ενθουσιασμός άρχισε ήδη να καλμάρει. Όμως η αναγωγική σκέψη σήμερα και πάντα αναζητεί κάποια «τελική θεωρία» ή μια «θεωρία του παντός». Και ο Ταμπάκης: «Παρασάγκας απέχουμε από μια θεωρία του παντός». Κατά τον Ν. Ταμπάκη η αξίωση αυτή αποτελεί ύβριν (με την αρχαιοελληνική έννοια του όρου)...

Θεωρία των χορδών κ.λπ. Τελική θεωρία. Αλλά η «θεωρία» η οποία έχει κατακτήσει τις «μάζες», γινόμενη ιδεολογικό υπνωτικό και όχι «υλική δύναμη», όπως θα έλεγε ο Μαρξ, είναι η «θεωρία της Μεγάλης Έκρηξης (Big Bang)». Τώρα πια ξέρουμε λοιπόν ότι το Σύμπαν γεννήθηκε πριν από 15 περίπου δισεκ. έτη! Ωραία! Αλλά μπορούμε να μιλάμε για Σύμπαν; Η Γενική θεωρία της Σχετικότητας είναι τοπική θεωρία. Και η γέννηση (ή καλύτερα Γένεση) από πού προήλθε; Η νεώτερη εκδοχή του Β.Β., η λεγόμενη θεωρία του πληθωριστικού σύμπαντος, δεν απαντά, και δεν μπορεί να απαντήσει και σ’ αυτό το ερώτημα. Πέρα απ’ αυτό, Σύμπαν σημαίνει κάθετι που υπάρχει. Τι σημαίνουν, λοι-

πόν, οι εκφράσεις: μίνι-σύμπαντα, πολύ-σύμπαντα κ.λπ. Ο Ν. Ταμπάκης κάνει μια συγκεκριμένη κριτική τόσο του Β.Β., όσο και της λεγόμενης ανθρωπικής αρχής, της υπόθεσης της μαύρης ενέργειας, της σκοτεινής ύλης. Η σύγχρονη κοσμολογία άνοιξε νέους, ασύλληπτους ορίζοντες στην ανθρώπινη σκέψη. Και όμως, ταυτόχρονα τροφοδότησε νέες μορφές επιστημονικοφανούς μυστικισμού, τελολογίας και ψευδοθεολογίας.

Κατά τον Ηράκλειτο και τους συνομιλητές μας, ο κόσμος δεν είναι άχρονη, αναλλοίωτη οντότητα. Είναι και γίγνεσθαι. Σύνθεση και καταστροφή μορφών. Ο κόσμος, υποστηρίζει ο Ν. Ταμπάκης, είναι «διαστρωματωμένος σε επίπεδα». Η σύγχρονη αναγωγική σκέψη φαντάζεται ότι μπορεί να ερμηνεύσει το ανώτερο και πιο σύνθετο, με βάση τους νόμους του κατώτερου επιπέδου. Ο αναγωγισμός βρήκε πρόσφορο πεδίο και στη φυσική, αλλά προπάντος στη βιολογία και στις επιστήμες του ανθρώπου. Ο Ν. Ταμπάκης απορρίπτει την αναγωγική σκέψη. Ταυτόχρονα διερευνά τη σχέση ταυτότητας και διαφοράς και υποστηρίζει ότι «η διαφορά κάνει τον κόσμο». Εγώ θα έλεγα: η διαφορά, η αντίθεση, το πλέγμα των αντιθέσεων. Επίσης ο Ν.Τ. αναλύει το ρόλο των συμμετριών στη σημερινή φυσική, οι οποίες είναι βασικό μαθηματικό εργαλείο, τόσο της μικροφυσικής όσο και της κοσμολογίας. Αλλά: Συμμετρία και αντίθεση. Ταυτότητα και διαφορά. Η συμμετρία χωρίς το αντίθετό της θα οδηγούσε σε στάσιμες καταστάσεις.

Προσπάθησα να επισημάνω ορισμένα από τα βασικά επιστημολογικά και φιλοσοφικά προβλήματα που πραγματεύεται ο Ν. Ταμπάκης στο ενδιαφέρον βιβλίο του. Σε αντίθεση με τη μεταμοντέρνα μη-σκέψη, ο

Ν. Ταμπάκης αντιμετωπίζει τα μεγάλα οντολογικά και γνωσιοθεωρητικά ερωτήματα με γνώση του συγκεκριμένου και του ειδικού. Επιχειρεί συνεπώς μια φιλοσοφική καταξίωση της επιστήμης. Όπως λέει ο ίδιος: «Βλέπω τη φιλοσοφία και την επιστήμη να πλησιάζουν μεταξύ τους χωρίς να γίνουν αχώριστες – όπως τον καιρό των Ιώνων». Ταύτιση, λοιπόν, στο όριο; Εγώ θα έλεγα: καταστατική διαφορά και πέρασμα από τις έννοιες στις κατηγορίες με τη μεσολάβηση των «οιωνεί φιλοσοφικών εννοιών» (της ύλης, του χώρου, του χρόνου, της αλληλεπίδρασης, της αιτιότητας κ.λπ.). Η σχέση ενότητας και καταστατικής διαφοράς ανάμεσα στις επιστήμες και τη φιλοσοφία είναι διαλεκτική. Αλλά ο Ν. Ταμπάκης γράφει: «Απέκλεισα τον πολύβουο όρο 'διαλεκτική', μολονότι η πιο άξια εννοιοδότησή της ανήκει στον Ηράκλειτο». Εγώ θα έλεγα: η πρώτη εννοιοδότησή μας. Αλλά αν αποκλείσουμε τον Χέγκελ, τον Μαρξ, ακόμη και τον Καντ, τότε ζημιώνουμε τη σκέψη μας. Στον Ηράκλειτο, σε ολόκληρη την προσωκρατική φιλοσοφία, γράφει ο Ν. Ταμπάκης, νοιώθει κανείς να φυσά ο άνεμος μιας «νέας φιλοσοφίας». Νέα φιλοσοφία; Μάλλον πέρασμα από τις μυθικές κοσμογονίες στις λιγότερο ή περισσότερο ορθολογικές κοσμολογίες των Ιώνων.

Καιρός να τελειώνουμε ευχαριστώντας τον Ταμπάκη για το νέο του βιβλίο. Αντίθετα με τον κυρίαρχο απλοϊκό εμπειρισμό και τον εθνικιστικό και μυστικιστικό λόγο, εντύπων, ατόμων και σχολών που θάλλουν σήμερα στην πόλη της Παλλάδος, ο Νίκος Ταμπάκης μας προσφέρει την ευκαιρία για νηφάλιο στοχασμό.

Ευτύχης Μπιτσάκης

Επιστήμη -Φιλοσοφία

- Κ.Π. Ακριβός, *Η περιπέτεια του ερωτήματος στον Αριστοτέλη*, Ελληνικά Γράμματα, 2007
- Simon Blackburn, *Πλάτωνος Πολιτεία*, Ελληνικά Γράμματα, 2007
- Janet Brawne, *Δαρβίνος. Η προέλευση των ειδών*, Ελληνικά Γράμματα, 2007
- Μιχ. Κούβελας, *Διαλεκτική Ψυχολογία*, Ελληνικά Γράμματα, 2007

Κοινωνικές Επιστήμες

- Μάικλ Άλμπερτ, *Η πραγμάτωση της ελπίδας*, ΚΨΜ, 2007
- Pascal Marchand, *Κοινωνική Ψυχολογία των ΜΜΕ*, Ελληνικά Γράμματα, 2006
- Φ. Νικολόπουλος, *Δοκίμια κοινωνικής και πολιτικής οικολογίας*, Παπαζήσης, 2004
- Γ. Πανούσης, *Η δημοκρατία στα ακραία όρια της*, Λιβάνης, 2007
- Γ. Σταμάτης, *Περί Νεοφιλελευθερισμού*, ΚΨΜ, 2007
- Λέον Τρότσκι, *Οι διαφορές μας και άλλα ανέκδοτα κείμενα ενάντια στον Στάλιν*, Παρασκήνιο, 2007

Ιστορία

- Νάσια Γιακτοβάκη, *Η Ευρώπη μέσω Ελλάδας. Μια καμπή στην Ευρωπαϊκή Αυτοσυνείδηση*, Εστία, 2000
- Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα 1919-1926*, Εκδ. Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2007
- Ερνστ Μαντές, *Οκτώβρης 1917*, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 2007
- W.H. McNeill, *Η άνοδος της Δύσης*, Παρασκήνιο, 2007
- *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος*, Ι. Μουρέλας, Ι. Μιχαηλίδης (επιμ.), Ελληνικά Γράμματα, 2007
- *Ο εχθρός εντός των τειχών*, Ι. Μιχαηλίδης, Η. Νικολακόπουλος, Χ. Φλάισερ (επιμ.), Ελληνικά Γράμματα, 2006
- Όλιβερ Τόλματν, *RAF. Αυτό ήταν για μας απελευθέρωση*, ΚΨΜ, 2007

ΘΕΟΔΟΣΗΣ
ΠΕΛΕΓΡΙΝΗΣ

Η ΑΙΩΝΙΑ
ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ
ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Μια πρωτότυπη και συναρπαστική περιπλάνηση στον κόσμο των φιλοσοφικών ιδεών με άξονα την «αιώνια επιστροφή» στην αφετηρία των πραγμάτων.

Ελληνικά
γράμματα

Σ Ε Ο Λ Α Τ Α Β Ι Β Λ Ι Ο Π Ω Λ Ε Ι Α

JEROME BRUNER

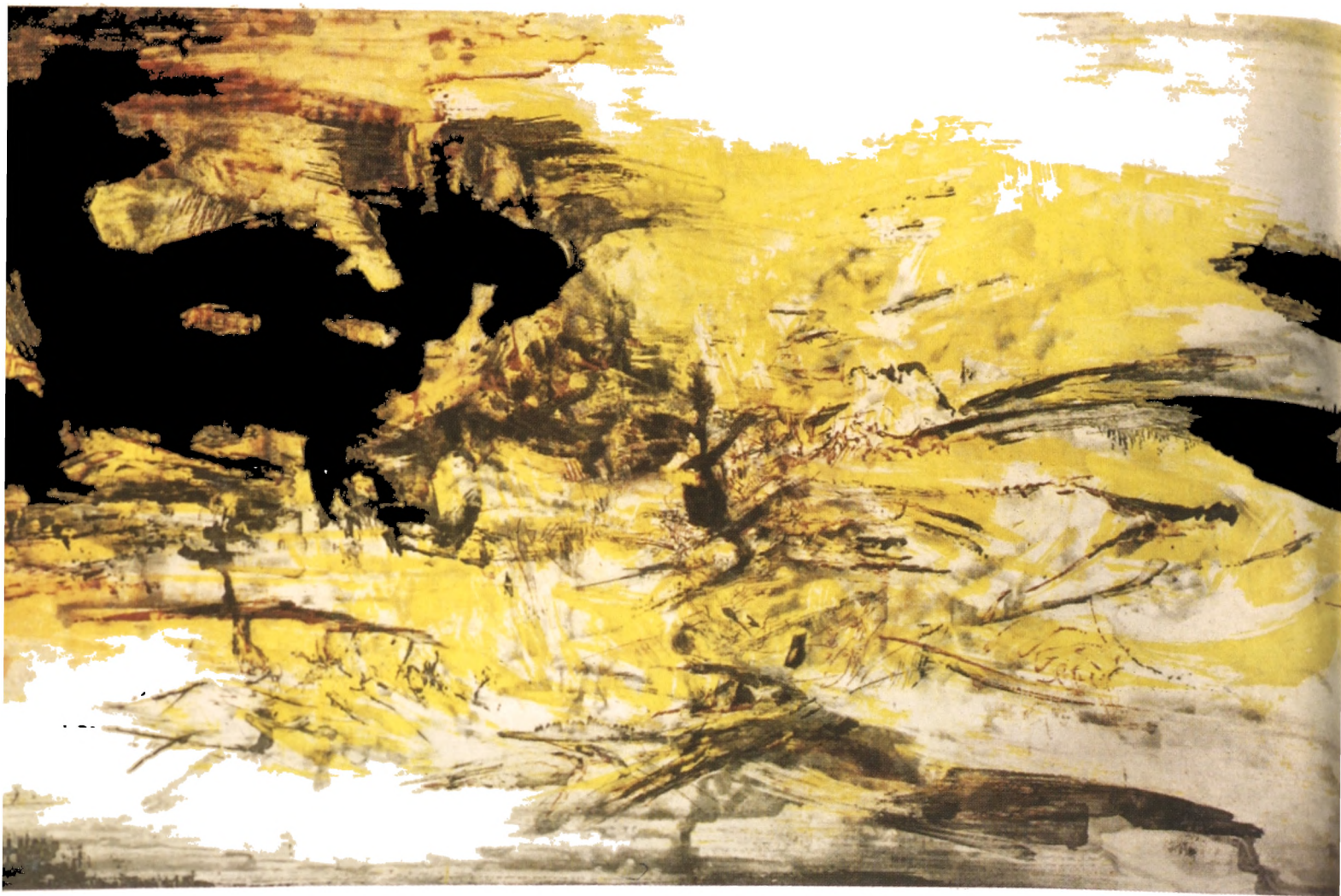
Ο Πολιτισμός της Εκπαίδευσης

Μια νέα, σχεδόν προφητική ματιά στα κλασικά προβλήματα που ταλανίζουν την εκπαίδευση και τους λειτουργούς της, από το διακεκριμένο ψυχολόγο και εισηγητή της «πολιτισμικής ψυχολογίας» Jerome Bruner.

Ελληνικά
Γράμματα

Σ Ε Ο Λ Α Τ Α Β Ι Β Λ Ι Ο Π Ο Λ Ι Τ Ι Σ Μ Ο Σ

ΕΠΙ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ: Ευτ. Μπιτσάκης, Λ. Βατικιώτης. **ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ:** Γ. Οικονομάκης, Λ. Μαρούδας, Ο. Κυριακίδου: Το «νέο» δημόσιο Πανεπιστήμιο: όψεις των ακαδημαϊκών και οργανωσιακών αλλαγών στην ευρωπαϊκή και στην ελληνική δημόσια ανώτατη εκπαίδευση - Δ. Ρόχος: Το Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης» (Το Δημόσιο Πανεπιστήμιο στα χρόνια της ασυδοσίας των αγορών. Αντιστάσεις και Κερκόπορτες) - Π. Γούναρη: Ακαδημαϊκοί. Διανοούμενοι και Κριτική Παιδαγωγική - Ι.Κ. Σταύρου: Κριτικός Μαρξισμός και Λογοτεχνία Επιστημονικής Φαντασίας - Σπ. Ράσης: Η ριζοσπαστική παιδαγωγική σκέψη στις Η.Π.Α. στον 20ό αιώνα - Γ. Κάσκαρης: Το περιεχόμενο της εκπαίδευσης και η καταγωγή της έννοιας του «κριτικού μεταμοντερνισμού» στο έργο του Peter McLaren. Όψεις της κριτικής παιδαγωγικής στην εποχή της κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού στην εκπαίδευση - Γ. Γρόλλιος: Η διαμάχη για την πολυτεχνική εκπαίδευση στα πρώτα χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας - Μ. Δαφέρμος: Μάθηση και ψυχική ανάπτυξη: η πολιτισμική-ιστορική προσέγγιση - Ευτ. Παπαδοπετράκης: Ο ρόλος της παπαγαλίας στη διδασκαλία της άγνοιας. **ΓΙΑ ΤΟΝ ΖΩΓΡΑΦΟ. ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ. ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ. ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ:** Έργα του ζωγράφου Zao Wou-Ki.